

VIRTUS

21 | 2014

Evert Paul Veltkamp*

Joodse adel in het Koninkrijk der Nederlanden en in enkele andere Europese landen

238

Kai Drewes, *Jüdischer Adel. Nobilitierungen von Juden im Europa des 19. Jahrhunderts* (Frankfurt-New York: Campus, 2013, 467 p., index)

In 1918 verscheen in het zestiende deel van de genealogische reeks het *Nederland's Adelsboek* een genealogie van het geslacht Teixeira de Mattos waarvan leden in 1817, 1888 en 1892 waren verheven in de Nederlandse adel.¹ Dat was aanleiding tot een uitgebreide kritiek van de genealoog Th.R. Valck Lucassen (1884-1941) in *De Nederlandsche Leeuw*, tevens redacteur van dat tijdschrift.² Die kritiek werd vervolgens beantwoord met een in eigen beheer te Heelsum uitgegeven brochure van een telg uit dat adellijke geslacht, de rustend arts jhr. E. Teixeira de Mattos (1865-1929).³ Op die laatste publicatie volgden enkele artikelen in het maandblad *De Nederlandsche Leeuw*.⁴ Deze zaak liep zo hoog op binnen de kringen van het genootschap dat het bestuur in december 1920 besloot een arbiter te belasten met

* Brussel – evert.veltkamp@ec.europa.eu.

1 *Nederland's Adelsboek*, XVI (1918) 27-33.

2 Th.R. Valck Lucassen, 'Het geslacht Teixeira in Nederland's Adelsboek', *Maandblad van het genealogisch-heraldisch genootschap "De Nederlandsche Leeuw"*, XXXVI (1918) k. 121-146 en 356-357.

3 E. Teixeira de Mattos, *Critiek op het artikel van mr. R.Th. Valck Lucassen in 'De Nederlandsche Leeuw' d.d. Mei 1918, over het geslacht Teixeira in het Nederlandsch Adelsboek. Bijdrage tot de geschiedenis betreffende oud-Spaansch-Portugeesche geslachten in Nederland* (Heelsum, 1918).

4 Th.R. Valck Lucassen, 'Het geslacht Teixeira in Nederland's Adelsboek', *De Nederlandsche Leeuw*, XXXVII (1919) k. 138-190; en M.G. Wildeman, 'De titel "Graaf van Olo" bestaat niet in Portugal', *De Nederlandsche Leeuw*, XXXVII (1919) k. 291-292 en k. 356-362.

een (feiten)onderzoek naar de via Teixeira aangebrachte bewijsstukken; dat onderzoek werd door het bestuur toevertrouwd aan een ‘persoon van onbetwistbaar gezag in de genealogische wereld’: de secretaris van de Hoge Raad van Adel, jhr. W.A. Beelaerts van Blokland (1883-1935).⁵

Op 28 maart 1921 bracht Beelaerts van Blokland verslag uit van zijn onderzoek aan het bestuur, een verslag dat vervolgens werd gepubliceerd in het maandblad van het genootschap.⁶ Dat onderzoek bleek vernietigend voor Teixeira: de laatste had geprobeerd aan te tonen dat zijn uit Portugal afkomstige geslacht van oude adel was, maar dat bleek beslist niet het geval. Integendeel, het was duidelijk dat Teixeira geprobeerd had op dubieuze wijze in zijn publicaties aan te tonen wat bij nader inzien op drijfzand was gebaseerd, maar voor het aantonen van dat laatste was wel degelijk onderzoek noodzakelijk, want Teixeira bleek voortdurend misleidende informatie te publiceren.⁷ Tot slot kwam ook nog de vraag aan de orde of de familie Teixeira de Mattos moest worden beschouwd als van Joodse oorsprong, hetgeen in de discussie werd ontkend, maar wat volgens Beelaerts geheel onterecht ontkend werd. Wat in ieder geval interessant was aan deze hele casus was de aandacht die besteed werd aan een Nederlands adellijk geslacht van Joodse origine, en dat laatste was zeldzaam: uiteindelijk zijn slechts drie (van de 566) Nederlandse geslachten van Joodse oorsprong in de adel van het Koninkrijk der Nederlanden opgenomen, waarvan er inmiddels twee zijn uitgestorven.⁸

In de hele discussie werd dus aandacht besteed aan Nederlandse adellijke geslachten die van Joodse origine waren. Dat laatste was eerder gebeurd door Isaac da Costa. In 1849 publiceerde de tot het jodendom behorende, maar later tot het christendom bekeerde Da Costa zijn *Israël en de volken. Een overzicht van de geschiedenis der Joden tot op onzen tijd*, waarvan in 1873 en 1876 herdrukken verschenen.⁹ In het derde deel wijdt hij aandacht aan adellijke geslachten van Joodse afkomst. Da Costa wordt uitgebreid aangehaald in een reeks van artikelen die in 1856 en 1857 verschenen in *De Navorscher* over adellijke geslachten van Joodse afkomst.¹⁰ Ook daar worden de drie Nederlandse adellijke geslachten van Joodse origine genoemd: Salvador, Suasso en Teixeira.

Een lid van het geslacht Salvador werd bij Koninklijk besluit van 23 mei 1831 op zijn ver-

5 ‘Bestuursberichten’, *De Nederlandsche Leeuw*, XXXVIII (1920) k. 265-267.

6 ‘Teixeira de Mattos’, *De Nederlandsche Leeuw*, XXXIX (1921) k. 74-83.

7 Hierna liet Teixeira de Mattos nog een brief, gedateerd juli 1921, drukken die hij verspreidde, vermoedelijk onder hetzelfde publiek als waaraan hij zijn brochure had gestuurd. De brief droeg als titel: *Lastert met bedrog door achterhouding van een essentieel document, onder verzwarende omstandigheden gepleegd door Jhr. Mr. W.A. Beelaerts v. Blokland (Secretaris van den Hoogen Raad van Adel) in het Maandblad de Nederlandsche Leeuw van April 1921*.

8 E.J. Wolleswinkel, *Nederlands adelsrecht. Wettelijke adeldom als historisch gegroeid instituut* (’s-Gravenhage, 2012) 285, voor het aantal adellijke geslachten.

9 I. da Costa, *Israël en de volken. Een overzicht van de geschiedenis der Joden tot op onzen tijd* (Haarlem-Bohn, 1849). Verscheen tevens als tweede druk met een voorrede van A.W. Bronsveld (Haarlem, 1873) en als derde druk (Utrecht, 1876), weliswaar in het boek zelf als tweede druk aangemerkt.

10 De verschillende artikelen verschenen onder initialen, zie: *De Navorscher*, VI (1856) 381; en *De Navorscher*, VII (1857) 39-40, 209-217 en 267-274.

Isaac Israel Suasso, alias Antonio Lopes Suasso (1614-1685), Baron van Avernas Le Gras, bankier en koopman (*portretbuste, marmer, Rombout Verhulst; coll. Amsterdam Museum*)

zoek verheven; tussen 1818 en 1831 werden drie leden van het geslacht Suasso erkend te behoren tot de Nederlandse adel, en tussen 1817 en 1892 werden op verzoek vijf leden van het geslacht Teixeira de Mattos verheven. De erkenning van de Suasso's vond plaats op grond van een besluit van eerdere adeldom verleend door koning Karel II van Spanje van 3 januari 1676 waarbij Antonio Lopes Suasso, heer van Avernas le Gras (1614-1685) werd verheven tot Baron van Avernas le Gras. Overigens had in 1817 het lid van de familie Teixeira de Mattos ook verzocht om verkrijging van de titel van baron van Avernas le Gras op grond van afstamming in de vrouwelijke lijn, maar dit verzoek was afgewezen; deze Isaac (1753-1828) was via zijn moeder een kleinzoon van de genoemde Antonio Lopes Suasso. Deze drie geslachten waren overigens nauw met elkaar verbonden en sommige takken hadden het Joodse geloof verruild voor het christelijke.¹¹ Zo waren twee zussen Lopes Suasso ingetreden in een klooster, was jhr. Louis Frederik Teixeira de Mattos (1872-1945) medeoprichter van de Christelijk-Historische Unie en werden verschillende leden van de familie Teixeira ridder in de Jo-

11 Dit wordt vooral duidelijk uit de publicatie van L.B. van Nierop, *Mededeelingen over het geslacht Salvador en zijn aanverwante families. Lopes Suasso, Teixeira en Nunez-Ximenez* (s.l., 1945).

hanniter Orde. Van de familie Suasso werden verschillende leden in de Tweede Wereldoorlog in concentratiekampen vermoord. De familie Salvador stierf uit in 1975, de familie Suasso in 1970.¹² Wat de beroepen van de leden van deze drie geslachten betreft: de Suasso's en de Teixeira's telden vele bankiers onder hen.¹³ Er waren echter ook Nederlandse bestuurders onder hen, zoals de al genoemde medeoprichter van de CHU.

De drie families waren eveneens opgenomen in het in 1912 verschenen genealogisch werkje dat onder de verkorte rugtitel *Semi-Gotha* deed denken aan de bekende jaarlijkse *Almanach de Gotha*. Dit werk had een duidelijke antisemitische achtergrond en was bedoeld om via huwelijksluitingen Joodse adelsgeslachten te enumereren. De publicatie die als eerste jaargang aangekondigd werd, zou nog twee vervolgdelen krijgen.¹⁴ De delen dienden tot in de Tweede Wereldoorlog de nazi's voor hun detectie van Joodse geslachten. Er stonden ook nogal wat fouten in (al geldt dat niet voor de drie Nederlandse geslachten), waardoor sommige geslachten zich geheel ten onrechte daarin terugvonden. De auteur van de delen was Wilhelm Pickl von Witkenberg (1866-1922), een aanhanger van de rassenleer en lid van de rechts-nationalistische *Völkische Bewegung*. Onderdeel van deze beweging was de door Philipp Stauff (1876-1923) in 1910 opgerichte *Deutschvölkische Schriftstellersverband* die tot doel stelde de 'jüdischen Einfluss auf Presse, Kunst, Literatur and Theater' te bestrijden.

241

De *Semi-Gotha* komt aan de orde in een dissertatie uit 2010 van de Duitser Kai Drewes, gepubliceerd als handelseditie in 2013. Drewes heeft een interessante sociologische analyse gewijd aan de groep van Joden die in de negentiende en begin twintigste eeuw wilde assimileren met de bourgeoisie en met adellijke kringen. Na 1795 bestond er in het 'moderne' Europa in beginsel geen discriminatie meer tussen individuen of bevolkingsgroepen, waardoor Joden toegang kregen tot alle functies en posities, zoals bijvoorbeeld ook de leden van rooms-katholieke geslachten in de noordelijke Nederlanden die sinds de reformatie waren uitgesloten van lidmaatschap van de ridderschappen, maar vanaf 1814 weer konden toetreden. Vanaf dat jaar bestond ook voor leden van van oorsprong Joodse families de mogelijkheid in de Nederlandse adel te worden opgenomen. Dat die gelijkstelling van Joden niet overal tezelfdertijd en op dezelfde wijze verliep, toont Drewes duidelijk aan in zijn vergelijking tussen de verheffing van Joden in de adelstand in de door hem behandelde landen: Pruisen, Oostenrijk en Groot-Brittannië. Het laatste land was het eerst in het opheffen van

12 De laatste telg van dit geslacht was Selima Lopes Suasso (1885-1970), echtgenote van de journalist en schrijver Henri van Booven (1877-1964), die vooral bekend is geworden als eerste biograaf van de schrijver Louis Couperus (1863-1923).

13 Zie bijvoorbeeld: D. Swetschinski en L. Schönduive, *De familie Lopes Suasso. Financiers van Willem III* (Zwolle, 1988).

14 De eerste en tweede jaargang verschenen in 1912 en 1913 onder de titel *Weimarer historisch-genealoges Taschenbuch des gesamten Adels jehudäischen Ursprunges* bij Kyffhäuser Verlag in Weimar. De derde jaargang verscheen in 1914 te München onder de titel *Semigothaishes Genealogisches taschenbuch ari(st)okratisch-jüdischer Heiraten (Semi-Alliancen)*. Een vierde, vergelijkbaar deel verscheen eveneens in München in 1919 onder de titel *Semi-Imperator 1888-1918*. Over deze almanak zie het meest recent en meest uitvoerig: G. Hufenreuter, 'Der "Semi-Gotha" (1912-1919). Entstehung und Geschichte eines antisemitischen Adelshandbuch', *Herold-Jahrbuch*, IX (2004) 71-88.

'Giacomo am Rubicon'. De Pruisische componist en dirigent Giacomo Meyerbeer (1791-1864) moet kiezen tussen zijn joodse afkomst en de adelsitel. Onder staat geschreven: 'Lass' ich mich taufen, entgeht mir des Oheims reichliche Erbschaft. Lass' ich mich nicht – umsonst winkt mir das Adelsdiplom' (*Spotprent uit: Zeitschrift Kladderadatsch, XIII, 5 februari 1860*)

discriminerende maatregelen tegen Joden, Pruisen was veel later. Maar kernvraag voor Drewes is of in de drie genoemde landen in de negentiende eeuw onder gelovige Joden de vraag naar verheffing in de adelstand even sterk was als onder niet-Joodse burgers. Hij beperkt zich daarbij nadrukkelijk tot de *gelovige* Joden en sluit dus geassimileerde, niet (meer) gelovige Joden van zijn onderzoeksgroep uit. Dat is een opvallende en interessante keuze. Taken van de hiervoor genoemde drie Nederlandse, van oorsprong Joodse geslachten die niet meer het Joodse geloof aanhingen, zouden niet tot zijn onderzoeksgroep hebben behoord.

Drewes schetst in zijn studie eerst de algemene geschiedenis van de plaats van Joden in de moderne geschiedenis. Hij behandelt de al dan niet bestaande adelswens onder Joden, de vraag of Joden al dan niet, of meer of minder toegang hadden tot adeldom en de vraag of overgang van adeldom naar andere landen mogelijk was. Zijn bronnen zijn drievuldig: officiële adelsbesluiten (diploma's), (gepubliceerde) egodocumenten en biografische naslagwerken. Hoewel zijn focus op de drie genoemde landen ligt, wil dat niet zeggen dat er niet aan andere landen wordt gerefereerd. Zo wordt verwezen naar Nederland en de Engelse vertaling van het werk van Isaac da Costa wordt aangehaald. Verder maakt de auteur gebruik van

studies van Otto Schutte, oud-secretaris van de Nederlandse Hoge Raad van Adel, en van de socioloog Huibert Schijf. Drewes noemt verder het geslacht van Suasso enkele malen, evenals de in Nederland niet erkende 'Portugese baron' Georg Rosenthal.

Drewes toont aan dat in de verschillende Duitse landen van het keizerrijk anders tegen Joden werd aangekeken. De koning van Württemberg was terughoudend met adelsverheffingen voor Joden, de Hohenzollerns gemakkelijker, net als de Coburgs. In Saksen kwamen in het algemeen heel weinig adelsverheffingen voor tussen 1806 en 1918, en dus evenmin van Joden. In zowel Saksen als Pruisen werden Joden niet toegelaten tot hoge ambtelijke en militaire functies, omdat beide landen de idee 'des Christlichen Staates' aanhingen, waardoor de toegang tot adeldom voor Joden werd beperkt. Drewes geeft aan dat er veel antisemitisme heerste in ambtelijke kringen. Adeldom was daarom vaak alleen weggelegd voor 'bekeerde' Joden, dat wil zeggen zij die van het Joodse geloof verruild hadden voor het christelijke. Het kwam regelmatig voor dat Joden zich eerst 'bekeerden' om zo voor adelsverheffing in aanmerking te komen.

Joodse adelsverheffingen vonden vooral plaats bij bepaalde beroepsgroepen: meestal (internationaal georiënteerde) bankiers, met als beroemdste voorbeeld de Rothschilds (waarvan leden zowel in de Britse, Franse als Duitse adel werden opgenomen), en daarnaast vooral consuls-generaal. Rode draad is dat de wens van Joden die geadeld wilden worden gelijk opging met die van andere burgers: erkenning van een bepaalde maatschappelijke status en als een van de mogelijke stappen, zoals onderscheidingen, in de waardering van individuele prestaties of bijdragen aan die maatschappij.

Drewes betoogt dat er rond 1900 een zekere omslag plaatsvond van de feodaliseringsgedachte (adeldom) naar burger trots (patriciaat), waardoor de wens in de adelstand verheven te worden afnam. Dit is vergelijkbaar met wat zich onder met name het Amsterdamse regentenpatriciaat afspeelde waarbij sommige geslachten eerder neerkeken op die (nieuw-)adellijke status dan daar naar uitzagen, laat staan om vroegen. Hier heeft bijvoorbeeld de genealoog J.E. Elias (1875-1959) over geschreven inzake leden van zijn eigen familie, die deels adelsverheffing aanvroegen en deels (onder wie hijzelf) daar bewust van afzagen.¹⁵ Later in de twintigste eeuw vroegen spijtoptanten in sommige adellijke geslachten overigens alsnog verheffing aan, zowel in de familie Elias als in de familie Van Lennep.¹⁶ In de Duitse en Oostenrijkse landen was dat na 1918/1919 niet meer mogelijk daar de adel daar definitief werd afgeschaft.¹⁷

15 J.E. Elias, *Het geslacht Elias. De geschiedenis van een Amsterdamsche regentenfamilie* ('s-Gravenhage, 1937); idem, *Genealogie van het geslacht Elias, Faas Elias en Witsen Elias* (Assen, 1942) en het *Nederland's Adelsboek*, LXXXII (1992) 178-230. Leden van de familie Elias werden verheven in de Nederlandse adel tussen 1815 en 1929.

16 H.S. van Lennep, *Genealogie van de familie Van Lennep* (s.l., 2007). Met name p. 26-29, waar wordt ingegaan op de adelskwestie binnen de familie Van Lennep. Een van hen merkt op dat '...de familie van Lennep te hoog staat voor de lage adel en daarom het jonkheerschap als een vernedering opvat'. Leden van deze familie werden verheven in de Nederlandse adel tussen 1822 en 1934.

17 Dit brengt overigens wel de adelsrechtelijke vraag met zich mee waarom in de twintigste eeuw nog veel edelen op basis van Duitse of Oostenrijkse adelsdiploma's in de Nederlandse adel werden ingelijfd, terwijl een van de belangrijke adelsrechtsbeginselen, namelijk dat van reciprociteit en van vergelijkbaar

Hoewel Drewes zich concentreert op de negentiende eeuw gaat hij in op enkele verzoeken om adelsverheffingen van Joden uit de achttiende eeuw, onder andere Britse. Daarbij wordt als precedent voor joodse adel ook de voorvader van het latere Nederlandse adellijke geslacht Suasso aangehaald (Sampson Gideon in 1758 op p. 148 en p. 152, noot 30). In de bijlagen geeft Drewes in tabellen aan wanneer en hoeveel personen van Joodse origine geadeld werden: de meeste betroffen die in Oostenrijk tussen 1789 en 1914 (ca. 150 geslachten die het Joods geloof aanhingen, waarvan circa 110 leden zich als volwassenen tot het christendom bekeerden), minder waren dat er in Groot-Brittannië tussen 1700 en 1912 (ca. 80 naast elf die zich als volwassenen bekeerden),¹⁸ en slechts drie in Pruisen tussen 1868 en 1903 (naast de elf die zich als volwassenen bekeerden).

Drewes heeft een uiterst zorgvuldig en interessant werk geschreven, gebaseerd op vele lerlei en ter zake doende bronnen, te verifiëren aan de hand van de honderden voetnoten en een uitgebreide bronnen- en literatuurlijst.¹⁹ Het ware te wensen dat ook aan andere dan de drie door hem 'uitverkoren' landen soortgelijke deelstudies zouden worden gewijd. Over Nederland valt, anders dan het voorafgaande, niet veel meer te melden, afgezien van details als inzake de familie Van Zuylen van Nijevelt die dankzij Frans Rothschild-vermogen het kasteel Haarzuilens kon laten bouwen. Met name de Franse adel van Joodse origine verdient aandacht, niet alleen vanwege de familie de Rothschild, maar ook vanwege bijvoorbeeld de adellijke familie Camondo die herinnerd wordt door het prachtige museum Nissim de Camondo in Parijs waar ook Nederlandse schilders vertegenwoordigd zijn.²⁰ Ook voor de Belgische adel zou een dergelijke studie van belang zijn, omdat nog steeds van origine Joodse personen tot de Belgische adel (gaan) behoren.²¹

244

adelsstatuut, geen sprake kon zijn.

- 18** Hieronder zijn ook degenen begrepen aan wie geen erfelijke adeldom werd verleend, zoals de circa vijftig 'knights'.
- 19** Dat er kleine foutjes zijn ingeslopen is uiteraard te vergeven. Het doet niet af aan de importantie van dit werk. Zo stelt hij bijvoorbeeld op p. 175 dat er verscheidene geadelde bankiers in de Nederlanden bestonden onder koning-stadhouder Willem III, hetgeen onjuist is.
- 20** Zie: www.lesartsdecoratifs.fr/francais/nissim-de-camondo (geraadpleegd 26 januari 2015); en P. Assouline, *Le dernier des Camondo* (Parijs, 1997). Overigens was de adellijke titel van de Camondo's een Italiaanse.
- 21** In het recente verleden zijn bijvoorbeeld de volgende personen die van Joodse origine zijn, verheven in de Belgische adel: Henich Apfelbaum (1925-2013), Maurice Goldstein (1922-1996), Paul Lévy (1910-2002) en Alain Philippson (1939).

9 789087 045203